

Český národní komitét astronomický – Mezinárodní astronomická unie

Výroční zpráva za rok 2024

Posláním Českého národního komitétu astronomického (ČNKA) je reprezentace České republiky v mezinárodním měřítku na poli astronomie a astrofyziky, především ve vztahu k Mezinárodní astronomické unii (IAU). ČNKA vydává stanoviska k důležitým otázkám souvisejícím s členstvím České republiky v evropském časopise *Astronomy & Astrophysics*, Evropské jižní observatoři (ESO) a Evropské kosmické agentuře (ESA). Vedle organizační podpory pro profesionální astronomický výzkum v ČR se podílí i na propagaci astronomie a příbuzných věd a v roli poradního orgánu vstupuje též do astronomického vzdělávání v České republice na různých stupních. Tuto svou roli naplnil i v roce 2024, jak během svých pracovních schůzí, tak na několika akcích pořádaných IAU s organizační podporou a za účasti členů ČNKA v průběhu celého roku.

V roce 2024 pracoval komitét ve složení J. Palouš (předseda), Z. Mikulášek (místopředseda), M. Švanda (tajemník), M. Bárta, J. Borovička, S. Ehlerová, J. Grygar, P. Hadrava, V. Karas, J. Kovář, O. Pejcha, M. Prouza, L. Šubr. Komitét se sešel na celkově dvou schůzích, které se konaly prezenčně v Praze na Spořilově.

Jednání 12. 2. 2024 projednalo především přihlášky kandidátů na členství v IAU z České republiky. Jmenovitě byly podpořeny přihlášky Roberta Klementa (juniorní člen, ucházel se o individuální členství, jeho přihláška byla podána opakovaně, neboť v roce 2023 nebyl schválen Membership Committee), Tiiny Liimets (individuální členství), Michala Zajačeka (původně juniorní člen za Německo, ucházel se o individuální členství za ČR), Santiaga Jiméneze Villarragy (juniorní), Debory Lančové (juniorní) a Jakuba Podgorného (juniorní). ČNKA následně návrhy postoupil Membership Committee, která všechny přihlášky podpořila a výše jmenovaní se tak od r. 2024 stali členy IAU. V průběhu roku přijala nová členka IAU Tiina Liimets pracovní pozici v rodném Estonsku, kde v souvislosti s přesunem působiště požádala o převod svého členství pod místní členskou organizaci.

Během jednání byla dále projednávána logistika účasti a reprezentace na Valném shromáždění IAU v Jihoafrické republice, kde nakonec jménem ČNKA jednal J. Svoboda z ASU. P. Heinzel, zástupce zřizovatele, promluvil o současném stavu v Evropské astronomické společnosti (EAS), na základě výzvy pak pozici zástupce České astronomické společnosti (ČAS) v EAS přijal O. Pejcha.

V. Karas předal zprávu ze schůze obnovené iniciativy ASTRONET, které se zúčastnil on-line.

J. Kubát přednesl referát o vývoji v Radě ředitelů *Astronomy & Astrophysics*. Dále pak ČNKA navrhl změnu zřizovací listiny, aby lépe definovala ex-officio členy komitétu. ČNKA také prodiskutoval současný ne zcela uspokojivý stav českého zastoupení v Office for Astronomy in Education a také o nacházející změně National Outreach Coordinatora v rámci Office for Astronomy Outreach. ČNKA se nepřipojil k nově vyhlášené výzvě ProAm, spojující astronomy amatéry s profesionály, a to proto, že tato spolupráce v ČR probíhá dlouhodobě velmi úspěšně a není tedy zapotřebí ji nijak znovu formalizovat.

Posledním bodem prvního zasedání ČNKA v roce 2024 byla situace v Kosmologické sekci ČAS, kdy byl ČNKA požádán svým zřizovatelem o stanovisko k aktivitě Kosmologické sekce, která v poslední době akcentuje alternativní pohledy na kosmologii a zpochybňování platnosti teorie relativity, zejména příspěvky dr. V. Vavryčka. Aktivitou V. Vavryčka se již dříve zabývali pracovníci Ústavu teoretické fyziky MFF UK, jmenovitě prof. Pavel Krtouš, který vypracoval

podrobný rozklad jedné z přednášek. ČNKA vydal v této věci stanovisko, že by se měla ČAS od těchto aktivit dr. Vavryčka veřejně distancovat.

Druhé zasedání se uskutečnilo **24. 9. 2024** prezenční formou v posluchárně Geofyzikálního ústavu AV ČR v Praze na Spořilově. Nejprve v odezvě na proběhlé Valné shromáždění IAU předal předseda ČNKA J. Palouš dekret čestného člena IAU Pavlu Suchanovi. V návaznosti bylo oznámeno, že Membership Committee schválila všechny kandidáty z ČR tak, jak je ČNKA navrhl. V souvislosti s reprezentací ČR v IAU přijala pozici National Outreach Coordinator Lucie Fojtová z HaP Brno. Někteří členové komitétu zde vidí jistou šanci na změnu v izolaci velkých českých hvězdáren, planetárií a vědeckých center od akcí koordinovaných IAU.

Ve dnech 6. až 15. srpna 2024 proběhlo v Cape Town v Jihoafrické republice Valné shromáždění IAU, na němž ČR zastupoval Jiří Svoboda z ASU. J. Svoboda přednesl krátký referát shrnující průběh Valného shromáždění, informoval o přijatých rezolucích i o tématech projednávaných během business meetingů.

O situaci kolem časopisu Astronomy & Astrophysics referoval Jiří Kubát. Časopis vyhlásil výběrové řízení na nového vydavatele (zřejmě se ale vítězem tendru stane vydavatel současný), do časopisu je nyní zasíláno asi o 40 % více článků od autorů, kteří by jinak práci zaslali do Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, který však přešel na placený model. Nová Rada ředitelů mapuje zevrubně současnou situaci kolem upadajícího výběru předplatného a vznikne plán strategického rozvoje A&A do následujících let.

O pracovním setkání reprezentantů Evropské astronomické společnosti referoval O. Pejcha. I EAS řeší jako vážné téma problematiku satelitních megakonstelací, které mají velký potenciál zásadně rušit astronomická pozorování.

Na závěr ještě O. Pejcha seznámil ČNKA se svojí iniciativou oceňování vynikajících doktorských prací obhájených v ČR a vyzval komitét ke spolupráci.

Podrobné zápisy obou zasedání jsou k dispozici v přílohách.

Na základě výzvy IAU ČNKA zaslal celkem devět pozvánek na řádné a juniorní členství v IAU. Tyto žádosti budou projednány na následující schůzi ČNKA v únoru 2025.

2. 1. 2025

Jan Palouš

(Výroční zprávu zpracoval Michal Švanda ve spolupráci s dalšími členy ČNKA)

Přílohy: zápisy ze schůzí ČNKA

Zápis ze schůze ČNKA konané 12. 2. 2024 od 13.00 v Praze-Spořilově

Přítomni: J. Palouš (předseda), Z. Mikulášek (místopředseda), M. Švanda (tajemník), M. Bárta, J. Borovička, S. Ehlerová, J. Grygar, P. Hadrava, V. Karas, O. Pejcha, M. Prouza, L. Šubr

Omluveni: J. Kovář

Hosté: P. Heinzl (zástupce ČAS)

Program jednání:

1. *Uvítání;*
2. *Kontrola zápisu z minulé schůze;*
3. *Výroční zpráva za rok 2023;*
4. *Noví kandidáti na členství v IAU z ČR;*
5. *Zástupci České republiky pověřeni hlasovat v rámci komisi na Valném shromáždění IAU;*
6. *Členství v Evropské astronomické společnosti;*
7. *Astronomy & Astrophysics, výše příspěvků jednotlivých institucí;*
8. *Zřizovací listina ČNKA, ex officio zastoupení institucí;*
9. *Office for Astronomy Education, zastoupení ČNKA;*
10. *Různé*
 - *Podvržené emaily ve jménu IAU*
 - *Návrhy rezolucí pro Valné shromáždění IAU*
 - *ProAm: výzva ke spolupráci*
 - *Chystané astronomické konference v ČR v roce 2024*
 - *Přednášky dr. Václava Vavryčka pod hlavičkou Kosmologické sekce ČAS*

I. Schůzi zahájil předseda ČNKA J. Palouš v 13.00 přivítáním přítomných. Z kolující prezenční listiny bylo zřejmé, že je přítomno nadpoloviční členů ČNKA a komitét je tedy usnášeníschopný. Na úvod J. Palouš krátkou vzpomínkou připomněl nedávno zesnulé členy IAU s vazbou na Českou republiku, Luboše Kohoutka, Miloše Šidlichovského a Jiřího Bičáka. V této souvislosti Z. Mikulášek sdělil další smutnou zprávu, že v únoru zemřel také Martin Černohorský.

II. Prvním bodem programu byla kontrola zápisu z minulé schůze. Zápis byl schválen bez připomínek.

III. Výroční zpráva byla také schválena bez připomínek. Před jejím odevzdáním měli všichni členové ČNKA k návrhu zprávy přístup skrz sdílený online dokument, mnozí zprávu editovali a připomínkovali přímo prostřednictvím tohoto online nástroje. J. Palouš dále shrnul aktivity ČNKA v roce 2023 tak, jak byly vykázaný ve formuláři Rady vědeckých společností.

IV. ČNKA se dále zabýval přihláškami kandidátů na členství ČNKA. J. Palouš všechny kandidáty jmenovitě představil, promítl obdržené materiály a vyzval přítomné, pokud se mohou k jednotlivým kandidátům vyjádřit. Po krátké debatě byla kandidatura všech navržených jednomyslně podpořena. Jmenovitě byli podpořeni: Robert Klement (v současnosti juniorský člen, uchází se o individuální členství, pozitivně referuje P. Hadrava), Tiina Liimets (nový individuální člen, pozitivně se vyjadřuje Ehlerová i další), Michal Zajaček (v současnosti juniorní člen za Německo, uchází se o individuální členství za ČR, kandidaturu podporují Karas a Mikulášek), Santiago Jiménez Villarraga (kandiduje na juniorní členství, doporučení vydává Palouš a Ehlerová), Debora Lančová

(juniorní člen, doporučuje Karas a Bárta), Jakub Podgorný (juniorní, doporučuje Karas). Na výzvu k podání přihlášky nereagovali Martin Jelínek a Romana Grossová.

V. 6. – 15. srpna se v Cape Town v jižní Africe uskutečnil XXXII. Valné shromáždění IAU, během něhož mimo jiné zasedne Membership committee, Finance committee a Resolution committee. J. Palouš položil dotaz, zda se někdo z přítomných chystá osobně tohoto shromáždění zúčastnit, koho by mohl ČNKA pověřit hlasováním za ČR. J. Palouš pro upřesnění uvedl, že vzhledem k počtu členů IAU má ČR při hlasování v komisích 4 hlasy. Z dostupných informací není jasné, zda bude možné se k zasedání komisi připojit pomocí videohovoru a tedy hlasovat vzdáleně, a bylo by tedy vhodné mít zástupce přímo na místě. Z diskuse vyplynulo, že nikdo z přítomných se do jižní Afriky nechystá. Na doplňující dotaz odpověděl P. Heinzel, že doc. Elena Dzifčáková svoji účast na GA IAU zvažuje. J. Palouš oslovil další české astronomy s dotazem na účast a pak některého z nich pověřil zastupováním ČR na jednání těchto komisí a následným hlasováním.

Stalo se po zasedání: na GA IAU bude zastupováním ČR pověřen dr. Jiří Svoboda.

VI. Komitét dále projednal příspěvek P. Heinzela (hosta za zřizovatele) o Evropské astronomické společnosti. P. Heinzel shrnul, že EAS byla založena v roce 1990 a jedním ze zakládajících členů byl přítomný J. Palouš. Ten později dodal osobní vzpomínku, že iniciativa ke vzniku EAS vzešla primárně od bývalého generálního ředitele ESO L. Woltjera. Ovšem nejvíce členů pochází z Euroasijské astronomické společnosti a dále menších národních společností v oblasti Balkánu, zatímco velké národní astronomické společnosti, jako německá nebo britská, se k projektu přidaly až později. Smyslem EAS je vytvoření evropské platformy pro rozvoj evropské astronomie, členy jsou především národní společnosti s preferovanou převahou profesionálních astronomů. EAS organizuje například každoroční velký kongres EWASS (European Week of Astronomy and Space Science), letos bude v Padově. P. Heinzel sdělil, že byl po 4 roky členem rady společnosti, rada se schází alespoň jednou ročně, letošní schůze byla 10. 1. 2024 v Oxfordu. Na ní vzdáleně zastupovala ČR S. Ehlerová, P. Heinzel dává k nahlédnutí zápis z posledního jednání. V něm zdůrazňuje zejména iniciativní orientaci na podporu mladé generace, což je podobná aktivita, o kterou usiluje i česká národní astronomická společnost. Česká astronomická společnost (ČAS) je organizačním členem (který je vázán členským příspěvkem), financování tohoto příspěvku projednal P. Heinzel s AV ČR a Radou vědeckých společností. Heinzel ukazuje, že z ČR je členy EAS 27 osob, z toho 18 je současně členy ČAS. Nyní platí, že členové národních společností se mohou stát členy EAS bez nutnosti placení členského příspěvku. P. Heinzel hledá vhodnou osobu, která by mohla agendu EAS v ČAS zastřešovat, preferoval by někoho z pozic profesionálních astronomů. P. Heinzel při té příležitosti také připomněl, že za rok budou nové volby do Výkonného výboru ČAS a rád by posílil profesionální složku. Zájem o nabízenou pozici projevil O. Pejcha. Více členů ČNKA se shodlo, že O. Pejcha by byl dobrým kandidátem, a v tomto rozhodnutí ho podpořilo.

Stalo se po zasedání: O. Pejcha diskutovanou pozici osoby odpovědné za agendu EAS v ČAS přijal.

VII. Příspěvky Astronomy & Astrophysics. ČNKA se ještě znovu vrátil k platbám za časopis Astronomy & Astrophysics. Členský příspěvek byl sice dořešen v minulosti, otázka ovšem visí nad předplatným, které v ČR hradí pouze dvě instituce. ASU AVČR a MFF UK platí každý cca 95 000,- Kč ročně za tzv. Subscribe to Open Access, což je jistá forma transformační smlouvy. Otevřel pak diskusi, zda by se i další instituce nemohly na tomto nákladu podílet. V. Karas poznamenal, že toto téma se historicky řeší opakovaně. Dodal však, že lze očekávat rostoucí zájem autorů publikovat v A&A s ohledem na fakt, že dříve zavedené standardní astronomické časopisy postupně přecházejí do režimu Golden Open Access (za publikaci platí autoři), zatímco A&A experimentuje s alternativním řešením (platí instituce). Diskuse byla uzavřena s tím, že změna současného stavu by byla obtížná a mohla by narazit na četné legislativní i účetnické otázky.

Řešením by bylo shrnutí obou S2O příspěvků a národního příspěvku do jedné platby, kterou by pak bylo možné rozúčtovávat podle schváleného klíče.

VIII. Komitét se vrátil k připomínce vznesené na minulém zasedání ředitelem ASU M. Bursou, že určitou část ČNKA tvoří statutární *ex-officio* zástupci „významných astronomických institucí“, aniž by bylo jakkoli kodifikováno, o které instituce jde nebo jak jsou určeny. Proběhla diskuse nad změnou stanov tak, aby této připomínce vyhověla. ČNKA navrhuje změnit bod 3.2 Zřizovací listiny (nyní ve znění),

ČNKA tvoří nejvýše 5 zástupců astronomických institucí působících v České republice. Další členové jsou voleni v tajné volbě členy IAU působícími v České republice. Volby jsou vyhlašované nejpozději šest měsíců před koncem funkčního období.

na nové znění,

ČNKA tvoří v současnosti 5 zástupců astronomických institucí působících v České republice. Těmito institucemi jsou Astronomický ústav AV ČR, v.v.i., Astronomický ústav Univerzity Karlovy, Ústav teoretické fyziky a astrofyziky Masarykovy univerzity, Fyzikální ústav Slezské univerzity a Fyzikální ústav AV ČR. Změna zastoupených institucí je možná nejpozději dvanáct měsíců před volbami nového komitétu a podléhá projednání a schválení komitétem. Další členové jsou voleni v tajné volbě členy IAU působícími v České republice. Volby jsou vyhlašovány nejpozději šest měsíců před koncem funkčního období.

Aktualizovanou Zřizovací listinu předloží ke projednání VV ČAS, tedy zřizovateli, J. Palouš. V této souvislosti se zdůrazňuje, že bod 4.5 Zřizovací listiny,

Příspěvky za členství a náklady spojené se zastupováním v redakčních radách evropského časopisu Astronomy & Astrophysics jsou hrazeny na základě dohody mezi institucemi zastoupenými v ČNKA.

se nemění. V případě změny zastoupených institucí by bylo nutné projednat nové přerozdělení příspěvku.

IX. Office for Astronomy in Education. Bylo konstatováno, že předseda českého výboru Ota Kéhar nekomunikuje s ČNKA. Členy jsou z ČNKA i S. Ehlerová a M. Švanda. S. Ehlerová za příkyvování M. Švandy sdělila, že úřad je v mezinárodních aktivitách velmi aktivní. Nabízí například databázi projektů pro děti školního věku pro využití ve vyučování. Úřad též organizuje každoroční konferenci Shaw-IAU workshop, zaměřenou především na učitele. Na české straně je ovšem výbor dlouhodobě málo aktivní, dílem i proto, že s ohledem na neustále probíhající revizi Rámcových vzdělávacích programů je zcela iluzorní řešit výuku tak specifického předmětu, jako je astronomie, v rámci základního vzdělání. S. Ehlerová využívá tohoto bodu a informuje i o činnosti Office for Astronomy Outreach, jejíž aktivity jsou určeny především pro popularizátory. S. Ehlerová jako český reprezentant v úřadu skončí a oslovila ČNKA s výzvou k nominaci nového zástupce. Současně ale poznamenává, že to není nejvhodnější pozice pro vědce, ale spíše pro osobu pracovní se zabývající popularizací astronomie mající za sebou síť popularizátorů, kterou by mohla s ostatními sítěmi popularizátorů propojit prostřednictvím tohoto úřadu. Dle jejího názoru by ideálním zástupcem byl např. zástupce velkých planetárií. Z diskuse vyplynulo, že by bylo vhodné oslovit ředitele pražského a brněnského planetária, zda by k tématu neměli co říci. Bylo by možné tuto výzvu spojit i s případnou účastí v Office for Astronomy in Education. J. Palouš při této příležitosti též předčítá výzvu k nominaci na pozici deputy director v Office for Astronomy for Development. Dle většinového mínění se tato aktivity tohoto úřadu IAU míjí s astronomickou činností v České republice.

X. Různé

- Podvržené emaily jménem IAU. Část této diskuse proběhla již před zasedáním emailovou konferencí. Bod inicioval V. Karas, který seznámil přítomné se svojí komunikací se sekretariátem IAU ohledně podvržených emailů jménem prezidentky Debry Elmegreen. V reakci na jeden podvržený email byl ujištěn, že IAU nikdy emailem nežádá o finanční příspěvky, aby pak skutečně emailem o finanční příspěvek požádala. V. Karas upozorňuje, že vyhodnotit legitimitu emailů je obtížné a navrhuje, aby se ČNKA v této souvislosti sekretariátu ozval. M. Švanda v diskusi, kdy shrnul své obšírnější stanovisko zaslané před jednáním emailem, poznamenal, že emailovou adresu lze velmi snadno podvrhnout a že k zajištění legitimacy elektronické zprávy je zapotřebí použít například elektronických podpisů, ať již na straně odesílatele nebo na straně serveru. ČNKA pověřuje J. Palouše, aby navrhl sekretariátu lepší zabezpečení členské databáze (např. dvoufaktorovou autentizaci) a používání elektronických podpisů (kvalifikovaných certifikátů).
- J. Palouš tlumočil výzvu k podávání rezolucí IAU, které by byl schvalovány během GA IAU v Cape Town. Nikdo z přítomných si není vědom, že by byla některým z českých členů IAU jakákoli rezoluce navrhována.
- J. Palouš přečetl výzvu Johna Hearnshawa k podávání návrhů na projekty v rámci nově ustanovené pracovní skupiny ProAm (Professional-Amateur Relations in Astronomy). Někteří členové komitétu za souhlasu ostatních konstatovali, že v této věci funguje v rámci ČR již mnoho desetiletí velmi plodná spolupráce mezi profesionálními a amatérskými astronomy a není třeba k tomuto využívat IAU jako prostředníka. ČNKA navrhuje ponechat výzvu bez odezvy.
- Chystané konference v roce 2024 v ČR (referují O. Pejcha, P. Heinzel, Z. Mikulášek, J. Grygar):
 - *Symbiotic stars, weird novae, and related embarrassing binaries*, 3. – 7. 6. 2024 na MFF UK Praha
 - *Binary and Multiple Stars in the Era of Big Sky Surveys*, 9.– 13. 9. 2024 Litomyšl
 - Setkání studentů v rámci Velkého setkání složek ČAS, 19. 4. 2024 Hradec Králové
 - Astronomický festival, 1.– 3. 10. 2024, HaP Brno
- Přednášky dr. V. Vavryčka v rámci programu Kosmologické sekce ČAS na půdě Matematického ústavu AV ČR

Na toto téma proběhla již diskuse též v emailové konferenci. J. Palouš shrnuje, že problematika alternativního pohledu na kosmologické úvahy je v případě kolegy Vavryčka delší, kdy se před mnoha lety začal V. Vavryčuk zabývat alternativním pohledem na vysvětlení přítomnosti kosmického mikrovlnného pozadí. Na toto téma publikoval i impaktované články. Členové komitétu vnímají tuto aktivitu jako sice nestandardní, ale přesto příspěvek k vědecké diskusi na toto téma. Ovšem v poslední době kolega Vavryčuk rozšířil svoji výzkumnou a zejména přednáškovou činnost směrem k alternativnímu pohledu na teorii relativity a dezinterpretaci jejích výsledků a důsledků. Tyto jeho přednášky jsou prezentovány v rámci setkání Kosmologické sekce ČAS na půdě Matematického ústavu AV ČR. Jejich zaměření a způsob podání dle silicích názorů neodpovídá odborné diskusi a mate laickou veřejnost. Vzhledem k popularitě těchto přednášek mezi internetovým publikem prof. P. Krtouš, ředitel UTF MFF UK, ve svém dopise upozornil ČAS, že některé přednášky V. Vavryčka poškozují jméno ČAS a odborné astronomické komunity a jejich konání a zveřejnění v rámci aktivit Kosmologické sekce ČAS dává těmto přednáškám legitimitu. Na důkaz přiložil velmi podrobný rozklad jedné z přednášek, v níž V. Vavryčuk nevybíravě kritizuje speciální teorii relativity a údajně ji uvádí na pravou míru. P. Krtouš odhalené nekonzistence podrobně vysvětluje a ukazuje, že tvrzení kol. Vavryčka jsou fyzikálně nesprávná a obsahují demonstrovatelné chyby.

Na tento dopis reagoval V. Vavryčuk a dr. Aleš Špičák, ředitel Geofyzikálního ústavu. Oba dopisy měli členové ČNKA též k dispozici. A. Špičák se od kosmologických aktivit V. Vavryčka distancoval a vyvodil z nich důsledky v rámci ústavu. P. Hadrava poznamenal,

že argumenty zmíněné V. Vavryčkem v jeho dopise jsou podány zavádějící formou, kdy V. Vavryčuk např. zmiňuje polemiku (publikovanou v Nature) vedenou na stejné téma kritiky speciální teorie relativity v druhé polovině 20. století, např. prof. H. Dinglem. Nezmínil už však, že argumenty H. Dingla byly obratem v témže čísle Nature vyvráceny. P. Heinzel požádal ČNKA o odborné stanovisko pro jednání Výkonného výboru ČAS, aby ten mohl tuto nepříjemnou situaci řešit odpovídajícím způsobem. V dlouhé diskusi přítomní členové ČNKA konstatovali, že polemika vedená V. Vavryčkem ve věci diskuse teorie relativity a souvisejících témat je nesprávná, svědčí o nepochopení tématu, a navíc je vedena nevhodnými až agresivními prostředky. ČNKA tedy vyslovil tento názor:

ČNKA děkuje kolegům z vysokých škol za upozornění, že na internetovém kanálu LLion TV byly zveřejněny nahrávky ze seminářů Kosmologické sekce ČAS, v nichž dr. V. Vavryčuk prezentuje své nepochopení základů teorie relativity jako odhalení nekonzistence a principiálních chyb této teorie. Tyto nahrávky poškozují dobré jméno AVČR a ČAS včetně ČNKA před odbornou veřejností a důvěru laické veřejnosti ve vědecké výsledky. ČNKA proto žádá Výkonný výbor, aby se Česká astronomická společnost distancovala od dezinterpretací dr. Vavryčka a zveřejnila na svých stránkách podrobný rozbor jeho chyb vypracovaný prof. P. Krtoušem, případně i odkazy na další kvalifikovaná objasnění problematiky.

Po vyčerpání témat bylo zasedání v 15.40 ukončeno.

Zapsal: M. Švanda

Ověřil: J. Palouš

Zápis ze schůze ČNKA konané 24. 9. 2024 od 10.00 v Praze-Spořilově

Přítomni: J. Palouš (předseda), M. Švanda (tajemník), M. Bárta, J. Borovička, S. Ehlerová, P. Hadrava, V. Karas, O. Pejcha, J. Kovář (online)

Omluveni: Z. Mikulášek (místopředseda), L. Šubr, M. Prouza, J. Grygar

Hosté: P. Heinzel (zástupce ČAS), J. Kubát, P. Suchan, J. Svoboda

Program jednání:

1. Uvítání a kontrola zápisu z minulé schůze;
2. Noví členové IAU z ČR: čestní - Pavel Suchan, junioři a řádní;
3. Co se odehrálo od poslední schůze
4. Valné shromáždění IAU v Jižní Africe - Jiří Svoboda;
5. Astronomy & Astrophysics - Jiří Kubát;
6. Zřizovací listina ČNKA, ex officio zastoupení institucí + Organizační a jednací řád;
7. Evropská astronomická společnost a ČAS - Ondřej Pejcha, Petr Heinzel;
8. Ocenění vynikajících doktorských prací - Ondřej Pejcha;
9. Různé.

I. Schůzi zahájil netradičně v přednáškovém sále Geofyzikálního ústavu AVČR předseda ČNKA J. Palouš v 10.00 přivítáním přítomných. Z kolující prezenční listiny bylo zřejmé, že je přítomno nadpoloviční množství členů ČNKA a komitét je tedy usnášeníschopný. Prvním bodem programu byla kontrola zápisu z minulé schůze. Zápis byl schválen bez připomínek. Program započaté schůze, který byl rozeslán předem emailem, byl také schválen bez připomínek.

Dále J. Palouš připoměl, že zemřel Petr Lála, dlouholetý člen IAU a jedna z významných osobností české astronomie a kosmonautiky. IAU byl zaslán krátký nekrolog, který byl posléze trvale vystaven na příslušné stránce (<https://www.iau.org/administration/membership/individual/3288/>). Na zasedání kolovalo parte, přítomní členové tak měli možnost na Petra Lálu krátce zavzpomínat.

II. J. Palouš slavnostně předal přítomnému Pavlu Suchanovi osvědčení o čestném členství v Mezinárodní astronomické unii. Připomněl, že P. Suchan je teprve třetím čestným členem IAU za Českou republiku a že jeho nominace byla příslušnými výbory schválena jednohlasně. P. Suchan následně pronesl krátké poděkování.

J. Palouš dále informoval, že na proběhlém Valném shromáždění byli do IAU přijati všichni noví členové tak, jak je ČNKA nominoval. M. Švanda poznamenal, že databáze na webu IAU není aktuální. J. Borovička upozornil, že Tiina Liimets, členka IAU za ČR, náhle přesídlila zpět do rodného Estonska. Švanda zjistil, zda chce T. Liimets být i nadále členem IAU za ČR, případně iniciuje převod. V krátké diskusi byli dále identifikováni kandidáti na individuální členství ze současných juniorních (J. Benáček, P. Fatka, O. Chrenko, V. Pavlík). J. Palouš pronesl obvyklou výzvu všem přítomným, aby ve svém okolí identifikovali potenciální kandidáty na členství IAU, na individuální i na juniorní.

V proběhlé diskusi J. Palouš také zmínil, že IAU v souvislosti s probíhající rekonstrukcí členské databáze začala rozlišovat členy aktivní a neaktivní, mezi neaktivní pak spadají ti, kteří v posledních třech letech nevykázali žádnou publikační nebo podobnou činnost v astronomii. Neaktivní členové budou vyřazeni z evidence IAU.

Stalo se po zasedání: Tiina Liimets potvrdila svůj trvalý návrat do Estonska a bude prostřednictvím místního zastoupení iniciovat převod svého členství v IAU pod Estonsko.

III. J. Palouš dále informoval, co se v souvislosti s prací ČNKA dělo od poslední schůze.

* Do IAU Office for Astronomy Outreach byla do funkce NOC (National Outreach Coordinator) nominována Lucie Fojtová z HaP Brno. V následující diskusi S. Ehlerová, končící NOC, sdělila, že ze své

pozice stále zůstává v emailové smyčce, takže je informována o všem dění. Ehlerová zdůrazňuje, že role NOC je ne zcela jednoznačně daná, že mezi zástupci jiných zemí jsou jednak profesionální popularizátoři, ale také vědci se záO. Chrenkojmem o popularizaci. Zdůraznila, že hlavním úkolem NOCe je koordinace popularizačních aktivit. To je role, která v ČR v minulosti nefungovala optimálně, zejména proto, že popularizace astronomie má v ČR velmi dlouhou tradici, existují velká zavedená „centra“ na hvězdárnách nebo nyní i v science centrech, která mají svůj úspěšný program a nepotřebují být úkolována ze strany IAU. Proto je v ČR obtížné propojovat globální a lokální projekty, což v některých případech souvisí i s jazykovou bariérou. Volba Lucie Fojtové do pozice NOC je nadějí na změnu. J. Palouš poznamenal, že malou vazbu mezi lokální činností a mezinárodními aktivitami IAU vnímá jako jeden z aspektů, který by bylo třeba změnit. S. Ehlerová toto nevidí jako velký problém. Zdůrazňuje, že velkých akcí garantovaných IAU je málo, např. úspěšně proběhlé projekty Pojmenuj exoplanetu nebo 100 let IAU. Ostatní aktivity Office for Astronomy Outreach v zásadě probíhají v ČR paralelně, jen bez vyjádřené záštity IAU. J. Palouš se domnívá, že by se tohoto dalo a mělo využít. Švanda pozve L. Fojtovou na příští zasedání komitétu. Host P. Suchan sdělil, že příští týden proběhne v Brně Astronomický festival, na němž bude L. Fojtová přítomna (je v týmu organizátorů), takže je možné na toto téma diskutovat již tam.

* Rada vědeckých společností zaslala ČAS dotazník, v němž bylo nutné vyjádřit se k potřebě členství ČR v IAU. J. Palouš se domnívá, že členství v IAU je zřejmě jedním z těch nejdražších příspěvků hrazených RVS a dotazník hledá argumenty zdůvodňující potřebu IAU. Situace zřejmě též souvisí s nastávající výměnou osoby v čele Akademie věd, která zřizuje RVS. Dotazník vyplnila S. Ehlerová s přispěním J. Palouše a M. Švandy, P. Sobotka (tajemník ČAS) jej v požadovaném termínu odeslal. V současnosti není známa žádná zpětná vazba.

* Přišlo oznámení s Letters of Intent pro pořádání symposií v roce 2026. Z ČR přišel návrh od M. Zajačeka (MU Brno) na sympozium Traversing the Galactic Center in Space and Time.

IV. Ve dnech 6. – 15. srpna 2024 proběhlo Valné shromáždění Mezinárodní astronomické unie, tentokrát v Cape Town v Jihoafrické republice. ČR zde zastupoval delegát Jiří Svoboda. J. Palouš tedy přítomného J. Svobodu požádal o krátkou zprávu. J. Svoboda zopakoval, že všichni navržení kandidáti na členství v IAU z ČR byli schváleni, včetně čestného člena P. Suchana. Dále řekl, že IAU přijala tři rezoluce. Rezoluce I se týkala ochrany temné oblohy, zejména s vazbou k vypouštěným megakostelacím satelitů. Je zjevné, že rušení zejména v rádiové oblasti již dosahuje kritické hodnoty. Rezoluce II definuje lunární referenční systém souřadnic a koordinovaný lunární čas. S ohledem na probíhající i nadcházející kosmické aktivity v okolí Měsíce je definice přesných souřadnicových systémů podobně jako u Země nezbytná. Na tuto rezoluci navazuje Rezoluce III, která představila mezinárodní smlouvu zavádějící lunární koordinovaný čas. J. Svoboda dále sdělil, že byli voleni noví členové exekutivních komisí, ČR nemá žádného zástupce. Byly přijaty nové členské země do role člen-pozorovatel (tedy prozatím bez členských poplatků), konkrétně nově Maledivy a Nepál. Do stejné kategorie připadly i země, jež přestaly platit příspěvky do IAU, konkrétně Vietnam a Severní Korea. V případě kandidatury S. Korey se J. Svoboda po emailové konzultaci s J. Paloušem hlasování zdržel, neboť na místě ani nebyla přítomna delegace.

Dále J. Svoboda upozornil, že veškeré databáze IAU procházejí rozsáhlou rekonstrukcí, což je důvod jejich neaktuálnosti na webu. S národními delegáty se na místě setkala Lina Canas, která v rámci zasedání získávala od národních reprezentantů zpětnou vazbu k činnosti IAU. Přednesla své přání, aby bylo členství v IAU více využíváno a ocenila by častější zpětnou vazbu, např. během čtvrtletních schůzek.

Na dotaz ohledně osobního dojmu z GA IAU J. Svoboda sdělil, že byl velmi patrný důraz na africkou astronomii a na témata ze společensko-politické roviny, jako je diverzita, inkluzivita a další. To vše částečně na úkor vědeckého programu. Přesto bylo možné si ve vědeckém programu najít „to svoje“. J. Palouš dodal, že na místě se Valného shromáždění účastnilo kolem 2000 účastníků, dalších více než 600 bylo přihlášeno online.

Padl dotaz na pokračování českých zástupců ve výkonných orgánech jednotlivých komisí (Švanda zjistí). J. Palouš poděkoval J. Svobodovi za zastupování. V té souvislosti informoval, že Debra Elmegreen na pozici předsedkyně IAU končí, jejím zvoleným nástupcem je Willi Benz ze Švýcarska. Roli generálního sekretáře přebírá Diana Worrall z UK. J. Palouš věří, že v tomto zastoupení bude kancelář IAU fungovat efektivně. Následující Valné shromáždění bude v roce 2027 v Římě (již potřetí), o tři roky později pak v Chile.

P. Suchan dodal, že na ČRo České Budějovice měla J. Tichá asi hodinovou reportáž z GA IAU a že tato reportáž byla velmi dobře zpracovaná. Přimlouvá se, aby byl pro astro.cz napsán článek nebo shrnutí o proběhlém GA. J. Svoboda takový text přislíbil. Závěrem ještě J. Svoboda zmínil, že v rámci Valného shromáždění navštívil areál radioobservatoře MeerKAT, který je předchůdcem interferometru SKA.

V. Karas dodal, že sledoval některé přednášky zdarma na zřízeném Youtube kanálu a že vše fungovalo bez problémů. Pak se ještě dotázal, jak probíhalo předávání informací delegátovi před samotným hlasováním. J. Svoboda odpověděl, že materiály měl k dispozici předem, že před samotným hlasováním proběhly přípravné schůze a že vše i v průběhu GA konzultoval s J. Paloušem a dalšími.

Stalo se po zasedání: aktivní členové ve výkonných výborech divizí a komisí podle volebních výsledků zveřejněných na <https://iau.org/news/announcements/detail/ann24018>:

- *F Planetary Systems and Astrobiology, Pavel Koten, Ex-Officio Member*
- *B3 Astrominformatics and Astrostatistics, Petr Škoda, second-term member*
- *B6 Astronomical Photometry and Polarimetry, Ernst Paunzen, vice-president*
- *E1 Solar Radiation and Structure, Michal Švanda, second-term member*
- *F1 Meteors, Meteorites, and Interplanetary Dust, Pavel Koten, president*
- *G1 Binary and Multiple Star Systems, Jaroslav Merc, at-large member*
- *G5 Stellar & Planetary Atmospheres, Daniela Korčáková, vice-president*
- *Executive Committee WG Small Bodies Nomenclature, Jana Tichá, chair*

V. Zprávu o dění v Astronomy & Astrophysics podává pozvaný J. Kubát. Svůj referát otevřel osobní poznámkou, že A&A vnímá jako časopis více komunitní než jsou jiné oborové časopisy. S tím také souvisí, jak funguje jeho management. Časopis je i nadále vydáván jako open access v režimu Subscribe-2-Open. Výhrady a otázky ke stabilitě zvoleného řešení přetrvávají. Počet sponzorující odběratelů klesá, nemálo zemí odhlásilo odběr (již dříve Argentina, Arménie, Portugalsko, Srbsko, Ukrajina, nově Bulharsko, Chorvatsko, Litva, Slovensko). Kritérium, zda bude A&A vydáváno v režimu open access, je odvozeno od vybraného předplatného v roce 2021, již po dva roky je však vybrané předplatné pod tímto limitem. Přirozeně se tedy nabízí otázka, jak dlouho ještě bude vydavatelství ochotno vydávání dotovat. Předsedou Rady ředitelů je A. Kučinskas (Lotyšsko), místopředsedou L. Kiss (Maďarsko). Vydavatelský kontrakt pro EDP Sciences vypršel, byl vyhlášen tendr na nového vydavatele, který formálně zajišťuje ESO. Hned po prvním kroku (Request for information) ve hře zůstalo opět jen EDP, neboť nabídka druhého zájemce byla jako nezpůsobitá vyřazena. Jiní nakladatelé neprojevíli zájem, mimo jiné právě kvůli potenciálně nestabilnímu modelu S2O.

A&A má nový systém pro podávání článků (NESTOR), měl by fungovat lépe než systém předchozí. V posledním roce narostl počet podaných článků o 40 %, což se čekalo s ohledem na fakt, že MNRAS přešel na open access s přenesenou platbou pro autory (Golden Open Access). Finanční toky mezi A&A a EDP jsou komplikované, auditorská zpráva však neodhalila pochybení. S ohledem na nárůst článků bylo nutné navýšit počet zaměstnanců výkonné redakce. Formuje se dokument Strategic roadmap initiative, který by měl popsat plán strategického rozvoje A&A do následujících let. Dá se čekat zvýšení ročních příspěvků, navýšení stránkovného pro autory z nečlenských zemí, možná tlak na zkracování článků. Výstup je očekáván na jaře 2026.

J. Kubát také připomněl, že CDS pro A&A zajišťuje datových archív, za to A&A platí 40 000 EUR za rok, platba byla teď navýšena. Ze zajímavostí J. Kubát zmínil návrh Irska (člen), aby astronomové ze Severního Irska nemuseli platit stránkovné, i když formálně spadají pod Velkou Británii, která členem A&A není. Rada doporučila články ze Severního Irska bez publication fee. J. Kubát se tohoto hlasování zdržel, neboť mu návrh nepřišel rozumný. V nastalé diskusi členové ČNKA Kubátovo rozhodnutí podpořili a sdíleli nepříjemný pocit nerovnosti v této věci.

Na závěr svého příspěvku J. Kubát sdělil, že v Radě ředitelů Českou republiku zastupuje již 11 let a rád by na svou roli rezignoval. Vyzývá tak ČNKA k nominacím nového zástupce v Radě ředitelů, např. do příští schůze. Připomněl, že další schůze Rady je v polovině června 2025 v Budapešti.

V plénu zazněl dotaz, zda je jasné, kdo vlastně podává návrh. Vzhledem k tomu, že od poslední nominace uplynul již dlouhý čas, neměl nikdo z přítomných jednoznačnou odpověď. To i s ohledem na fakt, že podmínky se od té doby změnily.

VI. Výkonný výbor ČAS schválil upravené znění zřizovací listiny ČNKA, reflektující vylepšenou formulaci ex officio členů. J. Palouš i P. Heinzel schválené znění na místě podepsali. Při té příležitosti bylo zmíněno, že listina se dostala do jistého konfliktu s Jednácím řádem. Švanda prověří, jak nesoulad nejlépe vyřešit (změnami v jednácím řádu nebo sloučením obou listin).

VII. Evropská astronomická společnost. Téma otevřel P. Heinzel oznámením, že agendu EAS převzal O. Pejcha. Připomněl, že EAS meeting byl letos v Padově. Dále dodal, že do EAS ČAS přispívá 1000 EUR ročně prostřednictvím dotace z RVŠ. P. Heinzel opakovaně připomíná, že pokud je astronom členem národní společnosti, může být členem EAS bez vlastních příspěvků.

Slovo pak převzal O. Pejcha, který shrnul výstupy pracovního oběda během EAS v Padově. Řekl, že oběd byl spíše informační než diskusní. Je vyvíjena iniciativa kolem vzniku European space law. Cílem je především regulace konstelací satelitů. V současnosti se však zdá, že pokrok poněkud ustrnul, neboť do Evropského parlamentu nebyl zvolen zastánce těchto aktivit. Proběhla proto výzva k hledání nových spojenců pro prosazení Kosmického zákona do legislativy, a to především mezi nově zvolenými národními europoslanci. Formulace a schválení zákona je však běh na dlouhou trať, proto je navrhováno jít alternativně cestou dobrovolného omezení. Pokud komerční společnost dobrovolně omezí své aktivity, které by mohly být potenciálně v konfliktu s zamýšleným Kosmickým zákonem, získá evropský certifikát.

Výzva k nominacím na ceny EAS, zde byla obecně vyjadřována spokojenost, že nominantů je dostatečné množství a je tak z čeho vybírat. Mezi kandidáty však nepanuje genderová vyváženost, zástupci byli vyzváni, aby tento aspekt zohlednili.

EAS meetingy jsou částečně virtuální, což je finančně náročné a bude třeba vypracovat analýzu, jak postupovat do budoucna. Potenciální konflikt nastane hned za tři roky, kdy v témže roce bude Valné shromáždění IAU v Římě. Příští setkání zástupců v EAS bude příští rok v Corku (Irsko).

O. Pejcha se zúčastnil i plenární schůze, kde byl diskutován rozpočet EAS. Ten je v současnosti v deficitu, existuje však plán, jak jej vyrovnat. O. Pejcha také tlumočil výzvu k organizování dílčích setkání během konference EAS v Corku. Uzávěrka bude koncem září 2024.

VIII. O. Pejcha otevřel téma oceňování vynikajících doktorských prací. Zdůraznil, že jeho motivací byl oponentský posudek jedné z nedávno obhájených disertací, kde oponent přímo navrhl práci ocenit, pokud by to bylo možné. V krátké prezentaci O. Pejcha shrnul, jaké jsou některé z možností ocenění dobré vědecké práce. Zmínil zejména praxi na Univerzitě Karlově, dále pak ceny v rámci ČAS, EAS, AAS a IAU. P. Hadrava doplnil ceny IUPAP (<https://iupap.org/awards/young-scientist-prizes/>), i další přítomní členové zmínili další oborové ceny (např. jednotlivé divize European Physical Society nabízejí oborové ceny pro doktorské práce) nebo různé early-career ceny Akademi věd. O. Pejcha pak představil detaily procesů udělování cen MERAC (EAS) a IAU PhD Prize jako referenční.

Dále představil dva možné návrhy, jak postupovat v případě zavedení národní ceny. Proběhla diskuse, např. V. Karas připomněl v současnosti neaktivní praxi, kdy vynikající doktorand na ASU mohl obdržet od ředitele finanční ohodnocení. V kolektivu spíše převládala skepse k zavádění nové národní ceny jako takové. Jako přijatelnou možnost hodnotili přítomní udělení národní ceny, kde jedním z výstupů by byla nominace na MERAC nebo IAU PhD prize. Cena by zřejmě byla udělována ČAS, v procesu by ČNKA (nebo subkomise ČNKA) sloužil jako poradní orgán. Doporučení národního reprezentujícího tělesa v nominaci na mezinárodní cenu by mohlo mít silnou váhu. Diskuse dokonvergovala k závěru, že by to měli být primárně školitelé studentů, kteří by měli zasílat návrhy k posouzení ČNKA, který bude z návrhů dále vybírat pro případné nominace na ceny IAU nebo EAS. V případě ceny IAU lze zřejmě podpořit i více návrhů, pokud jsou z různých oborů.

ČNKA požádá prostřednictvím zástupců astronomických institucí o informace o úspěšně obhájených PhD. Případně si vyžádá i krátké hodnocení práce od školitele. ČNKA připomene školitelům, že existují doktorské ceny IAU a EAS. ČNKA jejich návrh eventuálně podpoří. O. Pejcha zapracuje na návrhu statutu případné národní ceny. S. Ehlerová připomněla, že již v příštím roce se bude konat Sjezd ČAS, kde by se mohla problematika projednávat.

IX: Do různého nebyly přihlášeny žádné příspěvky.

Schůze byla ukončena v 12:50.

Zapsal: M. Švanda

Ověřil: J. Palouš